

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ**

ISSN: 1857- 7628

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2011**

YEARBOOK

ГОДИНА 3

VOLUME III

**GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF ECONOMICS**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:
Проф. д-р Ристо Фотов

Издавачки совет Editorial board

Проф. д-р Саша Митрев	Prof. Sasa Mitrev, Ph.D
Проф. д-р Лилјана Колева - Гудева	Prof. Liljana Koleva - Gudeva, Ph.D
Проф. д-р Ристо Фотов	Prof. Risto Fotov, Ph.D
Проф. д-р Трајко Мицески	Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Проф. д-р Круме Николоски	Prof. Krume Nikoloski, Ph.D
Доц. д-р Крсте Шајноски	Ass. Prof. Krste Sajnoski, Ph.D
Пом.асс м-р Влатко Пачешкоски	Assist. Vlatko Paceskoski, M.Sc
Пом.асс м-р Тамара Јованов Марјанова	Assist. Tamara Jovanov Marjanova, M.Sc

Редакциски одбор Editorial staff

Проф. д-р Ристо Фотов	Prof. Risto Fotov, Ph.D
Проф. д-р Трајко Мицески	Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Проф. д-р Круме Николоски	Prof. Krume Nikoloski, Ph.D
Доц. д-р Крсте Шајноски	Ass. Prof. Krste Sajnoski, Ph.D

Главен и одговорен уредник Managing & Editor in chief

Проф. д-р Трајко Мицески	Prof. Trajko Miceski, Ph.D
--------------------------	----------------------------

Јазично уредување Language editor

Даница Гавриловска-Атанасовска (македонски јазик)	Danica Gavrilovska-Atanasovska (Macedonian)
--	--

Техничко уредување Technical editor

Славе Димитров	Slave Dimitrov
Благој Михов	Blagoj Mihov

Печати Printing

Печатница „2-ри Август“ - Штип	„Vtori Avgust“ - Stip
Тираж - 300 примероци	Printing No 300

Редакција и администрација Address of editorial office

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип	Goce Delcev University
Економски факултет	Faculty of Economics
бул „Крсте Мисирков“ бб	Krste Misirkov b.b., PO box 201
п.фах 201, 2000 Штип, Македонија	2000 Stip, R of Macedonia

Tempus Project

University “Goce Delcev” Stip and its Economics Faculty, is a partner in the Tempus project “Entrepreneurship and Local Economic Development”, an EU funded project aimed at improving entrepreneurship education in partner universities in Albania, Kosovo and Macedonia. Its activities started in January 2009 and will finish in July 2012. At the Faculty of Economics Stip, the project has supported intensive study periods by younger members of staff at EU universities and equipped the Faculty with teaching and learning equipment to enhance the students’ learning experience.

The partner universities involved in this Tempus Project are:

- Faculty of Economics, University “Goce Delcev” Stip, MK
- Faculty of Economics and Business Administration, South East European University, MK
- Faculty of Economics - Prilep, University of Bitola, MK
- Faculty of Economics, State University of Tetovo, MK
- Faculty of Economics, University of Tirana, AL
- Faculty of Economics and Agribusiness, Agricultural University of Tirana, AL
- Faculty of Economics, University of Elbasan, AL
- Faculty of Economics, University of Prishtina, Kosovo
- AAB-Riinvest University, Prishtina, Kosovo
- Vrije Universiteit Brussel, BE
- Otto-Friedrich-Universität Bamberg, DE
- University of Macedonia, EL
- Università’ Politecnica delle Marche, Ancona, IT
- Linnaeus University, SE
- University of Ljubljana, SI
- University of the West of England, UK
- University of Wolverhampton, UK
- Staffordshire University, UK (Coordinator)

Professor Dr. Iraj Hashi
Staffordshire University Business School
Project Coordinator
March 2012

**СОДРЖИНА
CONTENT**

проф. д-р Ристо Фотов, м-р Катерина Фотова РЕГУЛАЦИЈА НА КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ: ОСВРТ НА РЕГУЛАЦИЈАТА НА КОМЕРЦИЈАЛНИТЕ БАНКИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	11
проф. д-р Трајко Мицески СОЗДАВАЊЕ И ОДРЖУВАЊЕ НА КОНКУРЕНТСКАТА ПРЕДНОСТ НА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА ПРЕКУ ГРАДЕЊЕ НА МАРКЕТИНГ СТРАТЕГИЈА	21
проф. д-р Ристе Темјановски ТРАНСПОРТНИТЕ КОРИДОРИ: ПРЕДИЗВИЦИ И ОГРАНИЧУВАЊЕ ВО ЕКОНОМСКИОТ РАЗВОЈ	33
проф. д-р Круме Николоски, асс. м-р Дарко Лазаров НЕОКЛАСИЧНА ТЕОРИЈА НА ЕГЗОГЕН РАСТ (МОДЕЛ НА SOLOW И SWAN)	45
доц. д-р Александар Костадиновски, доц. д-р Оливера Ѓоргиева Трајковска ПЛАНИРАЊЕ НА ТРОШОЦИ ЗА ИСТРАЖУВАЊЕ И РАЗВОЈ	55
доц. д-р Крсте Шајноски OPPORTUNITIES FOR UPHEAVAL IN DEVELOPING MARKET SECURITIES IN MACEDONIA	63
доц. д-р Виолета Мацова ВОВЕДУВАЊЕ НА БАЗЕЛ III: МОЖНОСТИ И ПРЕДИЗВИЦИ	73
доц. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска КРЕДИТЕН ПАЗАР – КАРАКТЕРИСТИКИ И ФУНКЦИИ	85
Доц. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска, асс. м-р Благица Јованова ИНСТРУМЕНТИ НА ПАЗАРОТ НА КРЕДИТИ	95

доц. д-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска, Никола Милановски ИНФЛАЦИЈАТА КАКО ИЗРАЗ НА НЕРАМНОТЕЖАТА ВО СТОПАНСТВОТО НА ЕДНА ЗЕМЈА	105
проф. д-р Јован Пејковски, асс. м-р Горан Миладинов ОДРЖЛИВОСТА НА ПЕНЗИСКИТЕ СИСТЕМИ: ПРЕДИЗВИЦИТЕ ЗА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	115
доц. д-р Јанка Димитрова ИНВЕСТИЦИОНИ ПРОЕКТИ ФИНАНСИРАНИ ПРЕКУ ЕМИСИЈА НА ХАРТИИ ОД ВРЕДНОСТ	127
доц. д-р Билјана Петревска ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ НА ТУРИСТИЧКАТА ПОБАРУВАЧКА ВО МАКЕДОНИЈА	137
асс. м-р Дарко Лазаров, проф. д-р Ристо Фотов, асс. м-р Душко Јошески ЕМПИРИСКА АНАЛИЗА НА SOLOW-SWAN МОДЕЛОТ НА РАСТ.....	147
асс. м-р Душко Јошески, проф. д-р Трајко Мицески КОЛУЗИИ: БЕРТРАНД РЕШЕНИЕ НА ТЕОРЕМАТА НА НЕРАЗЛИКУВАЊЕ ПРЕТСТАВЕНА ОД КОУРНОТ ДУОПОЛОТ, ГОЛЕМАТА PRISONNER'S DILEMMA	157
асс. м-р Тамара Јованов Марјанова, асс. д-р Љупчо Давчев, проф. д-р Ристе Темјановски ФОРМИРАЊЕ НА ЦЕНА ВО ФАЗАТА НА ВОВЕДУВАЊЕ ОД ЖИВОТНИОТ ЦИКЛУС НА ПРОИЗВОДИТЕ.....	165
асс. м-р Благица Јованова, доц. д-р Александар Костадиновски „ЈАЗ ВО ОЧЕКУВАЊАТА“ – АКТУЕЛЕН ФЕНОМЕН ВО СОВРЕМЕНАТА РЕВИЗОРСКА ПРОФЕСИЈА.....	179
Билјана Теохарева-Филипова, проф. д-р Цвета Мартиновска ТЕХНИКИ И АЛАТКИ НА ПОДАТОЧНОТО РУДАРЕЊЕ КАКО ПОДДРШКА НА ПРОЦЕСОТ НА ДОНЕСУВАЊЕ БИЗНИС ОДЛУКИ.....	189

асс. м-р Златко Бежовски, доц. д-р Сашо Коцески ВЛИЈАНИЕТО НА НАДГРАДБИТЕ НА АЛГОРИТМОТ НА ПРЕБАРУВАЧОТ GOOGLE ВРЗ ОНЛАЈН БИЗНИСИТЕ	199
Асс. д-р Љупчо Давчев, асс. м-р Тамара Јованов-Марјанова УЛОГАТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА ИНВЕСТИЦИСКОТО БАНКАРСТВО ВО ФИНАНСИСКАТА ИНДУСТРИЈА	211
асс. м-р Влатко Пачешкоски, асс. м-р Емилија Митева-Кацарски ПРОЦЕСОТ НА ЕКОНОМСКА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ВО СВЕТСКАТА ЕКОНОМИЈА НИЗ ПРИЗМАТА НА ВИРТУАЛИЗАЦИЈА.....	219
асс. м-р Емилија Митева-Кацарски, асс. м-р Влатко Пачешкоски АНАЛИЗА НА ЕФЕКТИТЕ НА УВОЗНИТЕ КВОТИ	231
асс. м-р Марина Радосављевиќ-Бојчева, асс. м-р Зоран Темелков, асс. м-р Костадинка Чабулева ГЛАВНИ ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ НА ИПАРД ПРОГРАМАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	239
асс. м-р Елена Николова КОРПОРАТИВНО УПРАВУВАЊЕ: УЛОГАТА НА ОДБОРОТ НА ДИРЕКТОРИ	247
м-р Василка Габер, асс. д-р Стеван Габер УЛОГАТА НА ФИСКАЛНАТА ПОЛИТИКА ВО ТЕКОТ НА НАЈГОЛЕМАТА ФИНАНСИСКА КРИЗА НА XXI ВЕК	257
м-р Билјана Цоневска ПРЕДДРУШТВО - КАКО ЗНАЧАЈНА ФАЗА ЗА ПРАВИЛНО ОСНОВАЊЕ НА КАПИТАЛСКИ ДРУШТВА	271

ПРЕДГОВОР

Економскиот факултет во Штип е основан на 27 март 2007 година како дел од Универзитетот „Гоце Делчев“ - Штип. Почетоците на оваа високообразовна институција ги карактеризира силен елан и ентузијазам, преточени во голема желба да се твори и придонесе во унапредување на високообразовните процеси во Република Македонија. Се разбира, сето ова е во согласност со евроинтегративните процеси на постојана примена на усвоените европски методи и стандарди во научно-образовниот процес за обезбедување на квалитетно образование за нашите студенти.

Пред вас е третото издание на Годишниот зборник на Економскиот факултет. Зборникот претставува потврда за остварувањето на целите на Економскиот факултет, а тие се образование на научно-стручни кадри од областа на меѓународна економија, здравствен менаџмент, финансиски менаџмент, банкарство, финансии и осигурување; сметководство, финансии и ревизија и менаџмент и претприемништво на прв циклус на студии и економија на Европска унија, здравствен менаџмент и MBA-менаџмент на втор циклус на студии. Се разбира дека на тој начин придонесуваме во промовирање на научноистражувачката работа, со што се поттикнува унапредувањето на научната и развојната мисла во функција на нивна примена во секојдневниот живот. Особено радува фактот што со свои трудови се пројавуваат нашите млади научноистражувачки кадри.

Штип, јуни 2012 година

Проф. д-р Ристо Фотов

ПРОЦЕСОТ НА ЕКОНОМСКА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ВО СВЕТСКАТА ЕКОНОМИЈА НИЗ ПРИЗМАТА НА ВИРТУАЛИЗАЦИЈА

асс. м-р Влатко Пачешкоски¹, асс. м-р Емилија Митева-Кацарски

Краток извадок

Во втората половина од XX век настапува нов економски бран т.н. глобализација. Всушност, глобализацијата претставува поврзување надвор од рамките на националната држава. Имено, основната цел зголемување на економскиот раст и богатство во светот. Тргувајќи од тука, во овој труд е имплементирана анализа дали основната цел на процесот на глобализација се остварува во сите делови од светот и за сите субјекти во светската економија.

Клучни зборови: *економска глобализација, виртуализација, транснационализација, глобална стратегија.*

THE PROCESS OF ECONOMIC GLOBALIZATION IN WORLD ECONOMY THE PRISM OF VIRTUALIZATION

M.Sc. Vlatko Paceskoski, M.Sc. Emilija Miteva-Kacarski

Abstract

This paper looks at some selected facts and concrete issues that comprise essential economic aspects of globalization, but not the entire story of the stated phenomenon, which according to some authors represents a supposed ouverture to the so-called “new world order”. The aim of this paper is to analyze some basic manifestations of economic globalization, which are highly contradictory, especially due to the fact that they transform the world economy into an integral system only partially, and because they influence the increase of developmental, economic, social and other disproportions.

1) Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Економски факултет, ул. „Крсте Мисирков“ бб, 201 Штип, Р.Македонија, vlatko.paceskoski@ugd.edu.mk

Key words: *economic globalization, virtualization, transnationalization, global strategies.*

Вовед

Во овој труд се разгледуваат и анализираат некои одбрани факти, аспекти и конкретни прашања кои ги сочинуваат битните економски аспекти на процесот на глобализација, како еден од најактуелните феномени денес во светската економија. Имено тргнувајќи од тука, опфатот на нашата анализа ќе биде насочен кон: допирање до суштината на економската глобализација, СДИ и виртуализацијата како генератори, катализатори и двигатели на овој процес и транснационализацијата како нејзин составен сегмент. Имајќи го предвид предметот на наше истражување во трудот, за овој процес т.н. глобализација, ќе биде имплементирана делумна анализа, а не и сеопфатна за целокупната приказна за наведениот феномен, кој според многу автори претставува наводна увертира во т.н. „нов светски поредок“. Всушност, фундаментална цел на трудот е да се анализираат некои основни манифестации на економската глобализација, кои се крајно противречни, посебно заради фактот што само делумно ја претвораат светската економија во целокупен систем и што влијаат врз зголемувањето на развојните, економските, општествените и другите диспропорции.

Суштина на економската глобализација

Голем број автори сметаат дека глобализацијата теоретски е заснована на сфаќањата на транснационалните пазарни неолиберали, глобалисти и геополитички економисти, кои реторички го наметнуваат принципот на конкуренцијата како доминантен и сеопфатен клуч за глобализација. Но, праксата поприлично сурово го редуцира прокламираниот принцип, бидејќи истиот по потреба се лавира меѓу користењето на неолиберализмот како хегемонијален поредок спрема богатото малцинство и протекционизмот спрема сиромашното мнозинство. Имено, конкуренцијата се придушува на секој чекор со сè посилните меѓународни монополи и компетенции, а само се менуваат и привидно хуманизираат нивните манифестации. Се негира пазарот како „еднаквост на можностите“. Принципот на отворено стопанство се применува селективно и по потреба. Постојано се контролираат и експлоатираат стопанствата на периферните земји. Се потценуваат туѓите култури, историските традиции и наследства, а се наметнува западниот образец на живот. Тоа е реалната „идеологија на богатите“, „капитализам без ракавици“, „нова верзија на старата борба на неколку богати против мнозинството сиромашни“ и „корпоративен

меркантализам“, изрази што ги среќаваме кај N. Chomsky (1999).² Имено, тој пишува: „Доктрината на слободниот пазар се јавува во два вида. Првиот е оној официјалниот кој му се наметнува на незаштитените. Вториот е оној кој би можеле да го наречеме вистинска постоечка доктрина на на слободниот пазар која гласи: пазарната дисциплина е здрава за тебе но не и за мене, освен ако не ми донесе привремена предност“, и потоа вели: „за тебе важи пазарната дисциплина, а за мене не важи, освен во случај да *игралиштето* тежнее кон мојата страна“. Овие констатации сериозно го нарушуваат кредибилитетот на универзалноста на правилата и принципите кои се прокламираат под паролата на глобализацијата, а со тоа се обезвреднуваат и сите обиди за создавање глобална развојна парадигма. Бидејќи, ако глобализацијата тежнее кон светска универзализација и унификација, тоа би требало да важи за сите под еднакви услови, така што не би смеело во праксата да се случуваат, одобруваат и широко афирмираат од страна на најразвиените земји и најголемите ТНК наметнатите дуализми, поларизми, принципите на двојни аршини, нееднаквата размена, бројни нерамномерности и диспропорции. Но во „мултицивилизацискиот свет, конструктивно е да се откажеме од универзализмот, да се прифати разновидноста и да се тежнее кон сличностите“ (Huntington 2004, с. 355).³ Универзалното единство секогаш претставувало основа за тоталитаризам, кој се реализирал со оној или овој вид на насилство. Идеалот за економска глобализација во своето тежнеење кон општото и универзалното има некои допирни точки со тоталитаризмот. Сеќавањата од минатиот век сè уште не се избледнети, па можеме да се прашаеме: дали глобализацијата ќе биде подобра?

СДИ како генератор на економската глобализација

Меѓународното движење на капиталот е еден од основните генератори на економската глобализација. Тоа влијае врз стопанскиот раст, промената на стопанската структура, платниот биланс, вработеноста, стопанската стабилност и сл., но има и придружни општествени, економски, политички, социјални и други ефекти. Преку разните облици на меѓународно финансирање, а првенствено преку СДИ, крупните фирми вршат разместување на своите диверзифицирани производни системи и останати деловни функции во странство, всушност тоа е нешто што достигна глобални размери. Современата мрежна организација на транснационалното работење се заснова на доделување на оние работи

2) Čomski, N. (1999), Profit iznad ljudi: neoliberalizam i globalni poredak, Svetovi, Novi Sad.

3) Huntington, P. S. (2004), Sukob civilizacija i preoblikovanje svjetskog poretka, CID.

на периферните производни локалитети кои тие можат да ги сработат најквалитетно, најбрзо и најевтино. На тој начин максимално се користат разните погодности (ресурсни, географски, даночни и други) кои ги дава земјата-домаќин, а потоа истите се прелеваат во екстра профити и во јакнење на сопствените конкурентски предности, кои доведуваат до врвна конкуритивност. Емпиријата покажува дека тоа е најдобриот пат за создавање глобален конкурентен производ, кој се создава врз основа на врвна конкуритивност. Бидејќи на монополистот не може никој да му конкурира! Финансиските ресурси се вложуваат во склад со основниот критериум на профитабилност. Најголеми инвеститори се ТНК на развиените западни земји, кои флексибилно ја приспособуваат својата деловна стратегија зависно од политичката, економската, сигурносната, конјунктурната и останатата ситуација. Претприемачкиот капитал во меѓународни рамки главно се вложува во облик на СДИ, кај кои сопственикот го задржува правото на контрола над компанијата и во странство. Таа контрола може да биде потполна или делумна, зависно од висината на вложениот капитал, националното законодавство, заинтересираноста за конкретното вложување итн. Реализацијата на СДИ може да се оствари со основање сопствени претпријатија во странство во вид на филијали, претставништва, самостојни претпријатија, заеднички компании и други сопственички и неопственички партнерски облици. Со директното инвестирање се осигуруваат големи профити и разни други директни и индиректни користи преку заобиколување на царинските бариери, користењето на евтина работна сила, даночни олеснувања и сл. Обемот (стокот) на вкупните СДИ е зголемен од 500 млрд. САД долари во 1980 година на 2 трилиони САД долари во 1992 година, а нивниот годишен тек во истиот период се зголемил од 55 на 152 млрд. САД долари. Всушност, нивниот обем во 1997 година достигнал износ од 3,5 трилиони САД долари (World Investment Report 1998,), а во 2009 година достигнува дури 6,2 трилиони САД долари, додека нивниот годишен тек истата година достигнал 989 млрд. САД долари (World Investment Report, 2010).⁴ Структурата на одливот и приливот на СДИ покажува дека во структурата на одливот доминантно учество од 60,9% имаат петте најразвиени земји (САД, Велика Британија, Германија, Јапонија и Франција), додека во структурата на приливот доминираат САД, Велика Британија, Кина, Белгија и Луксембург, со учество од 44,3%. СДИ по правило се насочуваат во земји со голем пазар, висока стапка на раст на БДП, висок степен на сигурност и профитабилност на вложувањата. Темпото на раст на СДИ значително ја надминува не само стапката на

4) World Investment Report, UNCTAD, 2010

раст на реалниот БДП на развиените земји, која изнесува околу 3,5% во периодот 1982-2007 година, туку и стапката на раст на меѓународната трговија, која изнесува 6,7% во истиот период (World Economic Outlook, October 2008). Нивниот динамичен раст бил исклучително скоковит, како што е прикажано на графиконите кои следат за три карактеристични временски периоди.

Развиените земји зачувале и унапредиле многу специфични разлики кои придонесуваат кон јакнењето на конкурентската позиција, но, покрај тоа, извршиле и значителна унификација на правната средина за националните и странските инвестиции, посебно во делот на заштитата на сопственичките права и јасноста на административните правила. Поради тоа, терминот „странски“ капитал има многу условено значење кога се работи за извозот на СДИ од една во друга развиена земја. Кон тоа, секако, значително придонесуваат и интеграциските процеси во светската економија. Зголемената концентрација на СДИ вложувања во развиените земји се манифестираше кон крајот на 90-тите години сè до денес, а кон тоа придонесоа политичките промени, надворешно-трговската либерализација и приватизационите програми.

Виртуализацијата како акцелератор на економската глобализација

Виртуелните финансиски операции се централен синергетски механизам на економската глобализација, нејзин акцелератор и област во која истата има најмногу напредувано. Благодареејќи на либерализацијата, дерегулацијата и компјутеризацијата, повеќекратно се зголемени обемот на трансакциите и мобилноста на капиталот, намалени се трансакционите трошоци, интернационализирани се неговите текови и се поместени кон институционализираните инвеститори. Финансиските иновации овозможува доминација на огромни виртуелни суми на шпекулативен капитал. Исклучително битна улога во глобализацијата има појавата на самостоен транснационален капитал, кој во економска смисла е анационален, бидејќи има своја сопствена егзистенција и логика на развој, оригинална структура и внатрешни цели, голема слобода на трансфер и слаба можност за контрола. Анационалноста значи дека тој капитал, условно кажано, станува глобален, бидејќи сè повеќе се движи во меѓународните текови и има пристап во финансирањето на сè поголем број земји. Покрај тоа, големо е учеството на интракомпаниската размена во вкупниот светски извоз, во 2007 година таа изнесувала 47,3% (World Investment Report 2008, p. 193), а денес тешко е да се утврди наведениот податок во реален износ.

Виртуелниот капитал како ембрион за прв пат се појави во 60-тите години во вид на евродолари и со формирањето на валутните европазари, кои работеле надвор од националните валутни контроли, така да се создадени нови меѓународни финансиски центри (Лондон, Луксембург, Сингапур, Хонг Конг и др.), кои со цел за зголемување на сопствената конкурентна способност ги либерализираа условите на финансиските пазари. Врз наведените финансиски средства не се применувани барањата од централните банки во поглед на задолжителните резерви, ниту пак соодветните камати биле оптоварувани со даноци. Тоа овозможува создавање значителна конкурентска предност. На овој начин, евроемисиите стануваат битен извор за финансирање на западните стопанства.

Заради зголемување на сопствената конкурентска способност, либерализирани се локалните, а потоа и меѓународните финансиски пазари, преку создавање нови пазари за валутни фјучерси и опции, развој на механизми за хеџирање и управување со ризици, деривати како поризичен финансиски инструмент итн. Тие создадоа нови можности за шпекулации засновани на промената на валутните курсеви, акции и други финансиски активи. Забрзан е процесот на осамостојување на финансиските пазари, кои почнале сè повеќе себеси да се опслужуваат, независно од реалниот сектор на стопанството. Тоа доведе до незапамената нестабилност на финансиските пазари во светот. Во далечните 80-ти години на минатиот век Р. Drucker пишува дека финансиските пазари почнуваат да играат независна улога од пазарите на стоки и услуги. Финансиската глобализација доведува не само до слободно преместување на огромни финансиски средства низ полупропусливите национални граници, туку и до измена на функцијата на парите во глобалната економија. Имено, почнува да се тргува со парите како со класична стока, па валутните шпекулации станале најдоходовна пазарна операција. Главни заемодавачи со тек на време станаа ТНК, кои основаа свои банки за финансирање на капиталните вложувања и платнобилансните дефицити на развиените земји. Водечките ТН-банки со разгранетата мрежа на своите странски филијали стануваат главен посредник на европазарите меѓу ТНК, државите и меѓународните организации (фактички стануваат нивно одделение). ТН-капитал се наоѓа надвор од јурисдикцијата на националните држави, што му овозможува слободно преместување кон најпрофитабилните пазари и учество во голем број шпекулативни операции. Обртот од финансиските трансакции повеќекратно го надминува реалниот обрт на стоки и услуги, т.е. постои енорна разлика меѓу реалниот и фиктивниот капитал. Просечниот обрт на пазарите на секундарни хартии од вредност се приближува до цифрата од 100 трилиони САД долари, додека вкупниот фонд на 23

развиени земји севкупно изнесува околу 550 млрд. САД долари. Според проценките на Harvard Business Review на секој долар кој се врти во реалниот сектор во светската економија отпаѓаат околу 50 САД долари во финансиската сфера. Годишниот обрт на финансиски трансакции одамна ја достигнал фантастичната сума од половина кватрилиони САД долари.⁵ Наведените податоци јасно го репрезентираат степенот на моќ на ТН капитал. Должничката криза и многуте финансиски кризи во светот се докази за наведеното тврдење. Вкупните валутни резерви на ТН капитал се неколку пати поголеми од резервите на сите централни банки во светот. Овој капитал е во можност да стимулира кризи во глобални размери, со преместување на само 12% од својата маса да предизвика промена во паритетот на која било светска валута и да ги игнорира националните граници како второстепени сили. Можностите тој да се контролира и регулира се безначајни, а унифицираните финансиски инструменти, стандарди на предавање и обработка на информациите, механизмите на транснационалните стратегиски алијанси, партнерските мрежи и интегралните финансиско-информациони и пазарни системи на меѓународните институти претставуваат идеално опкружување за негово слободно движење. Сето тоа укажува на фактот дека денес во светот не постои реална сила која може да му се спротивстави. Бурниот развој на електронската технологија овозможи лесно да се префрлаат огромни суми пари од едниот крај на светот на другиот преку меѓународната финансиска мрежа. Секојдневниот обем на валутни трансакции е многу поголем од трилион долари и стотина пати го надминува износот на реално разменетите стоки и услуги. Постојано се зајакнува тенденцијата на одвојување на финансиските текови од реалната сфера на производството и трговијата. Валутните шпекулации содаваат своевидна „казино економија“, бидејќи во светот расте количината на виртуелни кредитни пари кои ги емитираат приватните банки со лиценца за емисија. Процентот на резервното обезбедување на емитираните кредитни пари е многу низок, така што се јавува маса на „фантомски пари“, која во случај на истовремена побарувачка на нивните кредитори не може да биде исплатена, што, пак, би довело до финансиски колапс.

Транснационализацијата како компонента на економската глобализација

Транснационализацијата на стопанската активност, покрај финансиската глобализација, е најзначајна компонента на развојот на глобалната економија во смената на милениумите. Таа како градбен

---

5) Trade and Development Report 2009, New York. UNCTAD

елемент на глобализацијата директно влијаеше врз нејзините текови и домени и така во голема мера стана нејзин синоним, бидејќи битно допринесе во јакнењето и забрзувањето на процесот на приближување и мешање на различните култури, цивилизации, држави, региони, економски системи, пазари и институти. ТНК создадоа сопствени „галаксии“, алијанси и привремени партнерства, кои се вмрежени со имотни и неимотни односи, со инфраструктурна размена и со поседување на сите мобилни, мултифункционални и флексибилни фактори на производство во комплексот. Најбитни карактеристики на транснационализацијата се денационализираното производство и транснационалниот тек на стоки, услуги, знаења, технологии и фактори на производство на светските пазари и на глобалниот економски простор. Интернационализацијата и транснационализацијата како нејзин повисок степен се не само фактори кои влијаат, туку и основни методи на реализација на процесот на глобализација. ТНК се активни придвижувачи и фактори на глобалното и диверзифицирано производство, на меѓународната трговија, пенетрацијата на капиталот заради негово подобро „оплодување“, на новите технологии и знаења, на професионалното управување, на економските активности во повеќе држави, на исклучителните апсорпции и на компаративните предности итн. Тие се носители на техничко-технолошкиот и научниот прогрес, на развојот на производните сили и економското поврзување, на моќта (располагаат со капитал, технологија, информации, политичко влијание и сл.), но и на многу негативни појави, како што се монополизмот, шпекулациите, експлоатацијата, итн.

Основните користи од глобалната стратегија за ТНК се: намалувањето на трошоците, подобрувањето на квалитетот и асортиманот на производите, ширењето на преференциите на потрошувачите и зголемувањето на конкурентските предности. Но, глобалната стратегија има и свои недостатоци, кои се огледуваат во зголемените трошоци на менаџментот за дополнителна координација, стандардизираниот производ ретко ги задоволува потребите на сите земји, глобалната мотивација може да ја наруши локалната мотивација, униформниот маркетинг ја намалува приспособливоста кон локалните потрошувачи, глобалната стратегија може да значи жртвување на профитот или на конкурентската позиција во одделни земји итн. Постојат неколку основни облици на стратегиски партнерства кои се засноваат на синергетски врски, и тоа: финансиски алијанси со учество на капитал, кои се најмоќни и кои претпоставуваат тесна комерцијална и техничка соработка на ниво на истражување и разработка на производни програми, формирање на заеднички маркетинг и продажни стратегии и сл.; пристап до нови технологии и

know-how; поддршка на новите производители во неразвиените земји со цел формирање продажен пазар на технологија, технолошка опрема и договори со крупни производители за кооперација заради совладување на одредени сегменти од привлечни пазари со високо ниво на конкуренција, намалување на трошоците на производствата од мал обем и сл.; кооперација на водечките производители заради заеднички настап на сложени пазари на трети земји; специјални договори заради обезбедување рентабилност на заедничкото производство на скапи серии (на пример, товарни возила и специјални автомобили, автофургони, мини автобуси и сл.); фузија на крупни компании-директни конкуренти, заради разработка на долгорочни и скапи развојни научно-технички програми, посебно за оние кои се поддржуваат од државниот буџет (заштита на природната средина, развој на инфраструктурата и сл.). Сè почести се „виртуелните организации“, тие се важен тип на дејствување на кого му припаѓа иднината во XXI век. Се работи за мрежа која е составена од неколку независни компании, кои може да бидат ривали, купувачи, добавувачи, институти и други заинтересирани организации и сл. Мрежната поврзаност се заснова врз високо софистицирани информациона системи кои овозможуваат брз одговор и усогласување околу поделбата на знаењето, трошоците, ризиците и пристапот до одделни пазари, иако немаат заедничка организација и менаџмент. Комуникацијата меѓу партнерите не е само брза, туку и потполна, отворена, без процедури, со голема доверба и вложување на врвни специјалности и способности за ефикасно вршење на одделни работи. Наведените партнерства се од формален и непостојан карактер, траат само додека постои заемниот интерес. Ова го потврдува фактот дека мрежната деловна соработка и кооперација е поефикасен начин за опстанок на пазарот од конкуренцијата, во која партнерството се комбинира со сопственоста. Современите виртуелни тимски партнерски „сојузи“ засновани врз флексибилните деловно-организациони системи претставуваат сигурна и моќна алтернатива на транснационалната диверзификација и вертикална интеграција. Истите обезбедуваат адаптивна синергетска компетенција, да различните фирми се сконцентрираат во силен виртуелен конкурент, кој на сите им донесува корист. Во рамките на ТНК не влијаат законите на слободниот пазар, туку се формираат внатрешни цени кои ги диктира корпорацијата. Кога се земе предвид нивниот број, големината и економската моќ, произлегува дека само една четвртина од светскиот пазар функционира во услови на „слободен“ пазар, додека останатите три четвртини се опфатени специфичен корпоративно-команден „плански“ систем. Тој факт нè упатува на заклучокот дека на глобално ниво егзистира своевиден

конвергентен и редуциран економски систем кој претставува стратегиска комбинација од пазарни и плански регулатори.

Заклучок

Привидно изгледа дека скоро сè што е поврзано со глобализацијата почива, почнува и се завршува, како што ни се чини, на пазарот како економски институт (регулатор) и конкуренцијата како негов основен лост. Во суштина сè се прави да пазарот монополски се контролира и со врвните компетитивности се редуцира конкуренцијата, да се афирмира власта на наднационалната елита како нов ориентир на светскиот развој. Економската глобализација е програмирана и насочувана од страна на најразвиените држави, најголемите транснационални корпорации и моќните светски финансиски центри, со цел обезбедување деловен континуитет, ширење и извлекување на што поголем профит. Но, многу автори сметаат дека глобализацијата не се протега на сите земји, туку ги заобиколува подрачјата кои за нејзе не претставуваат некаква вредност. Тоа продуцира несогледливи користи за едни и нанесува штета на други економски субјекти. Неспорна е екстернализацијата на неповолните операции, сопствените трошоци, кризи, тешкотии и проблеми. Политиката на двојни аршини се наоѓа во сржта на економската глобализација, која за едни е мајка, а за други маќеа, бидејќи лебди на антиномиите од типот на либерализам-протекционизам, конкуренција-монополизам, богатство-сиромаштија, развој-назадување, слобода-покровителско приспособување. Бидејќи тоа се факти, истите кај економската глобализација добро се вклопуваат во Хегеловите зборови: „толку полошо за самите факти“.

Користена литература

- Čomski, N. (1999), Profit iznad ljudi: neoliberalizam i globalni poredak, Svetovi, Novi Sad.
- Dragičević, M. (2004), Ekonomija i novi razvoj, Alinea, Zagreb.
- Drašković, V. (2007), Pojam, uzroci i posledice globalizacije, u: Globalizacija i tranzicija, Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd.
- Drašković, V. (2008), Kontrasti globalizacije, Ekonomika i Fakultet za pomorstvo, Beograd.
- Lensink, Robert, and Oliver Morrissey, 2006, “Foreign Direct Investment: Flows, Volatility, and the Impact on Growth” Review of International Economics, Vol. 14, No. 3, pp. 478–93.
- Lipsey, Robert E., 2004, “Home and Host Country Effects of FDI” in Challenges to Globalization, ed. by Robert E. Baldwin and L. Alan Winters (Chicago, University of Chicago Press), pp. 333–79.
- Hantington, P. S. (1998), Sukob civilizacija i preoblikovanje svjetskog poretka, CID. IMF, World Economic Outlook, October 2000
- Pokrajčić, D. (2006), Multinacionalno i globalno preduzeće, Beograd.
- Veltz, P. (1996), Mondialisation des villes et territoires. L’ économie d’ archipel, Paris.
- Prasad, Eswar, and Shang-Jin Wei, 2007, “The Chinese Approach to Capital Inflows: Patterns and Possible Explanations” in International Capital Flows, ed. by Sebastian Edwards (Chicago, University of Chicago Press), pp. 421–80
- UNCTAD (2009), World Investment Report Transnational Corporations and Competitiveness, New York. UNCTAD (2009). Trade and Development Report 2009, New York. UNCTAD.